

WYROK TRYBUNAŁU (druga izba)

z dnia 1 lipca 2010 r. *

W sprawie C-407/08 P

mającej za przedmiot odwołanie w trybie art. 56 statutu Trybunału Sprawiedliwości,
wniesione w dniu 19 września 2008 r.,

Knauf Gips KG, dawniej Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG, z siedzibą w Iphofen (Niemcy), reprezentowana przez M. Klusmanna oraz S. Thomasa, Rechtsanwälte,

wnosząca odwołanie,

w której drugą stroną postępowania jest:

Komisja Europejska, reprezentowana przez F. Castilla de la Torrego oraz R. Sauera, działających w charakterze pełnomocników, z adresem do doręczeń w Luksemburgu,

strona pozwana w pierwszej instancji,

* Język postępowania: niemiecki.

TRYBUNAŁ (druga izba),

w składzie: J.N. Cunha Rodrigues, prezes izby, P. Lindh, U. Lõhmus, A. Ó Caoimh i A. Arabadjiev (sprawozdawca), sędziowie,

rzecznik generalny: J. Mazák,
sekretarz: K. Malacek, administrator,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 22 października 2009 r.,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 11 lutego 2010 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- ¹ W swym odwołaniu Knauf Gips KG, dawniej Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG (zwana dalej „Knauf” lub „wnoszącą odwołanie”), wnosi o uchYLENIE wyroku Sądu Pierwszej Instancji Wspólnot Europejskich z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie T-52/03 Knauf Gips przeciwko Komisji (zwanego dalej „zaskarżonym wyrokiem”), w którym Sąd oddalił jej skargę o stwierdzenie nieważności decyzji Komisji 2005/471/WE z dnia 27 listopada 2002 r. dotyczącej postępowania na podstawie

art. 81 traktatu WE przeciwko BPB plc, Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG, Société Lafarge SA i Gyproc Benelux NV (sprawa COMP/E-1/37.152 – Płyty gipsowe) (Dz.U. 2005, L 166, s. 8, zwanej dalej „sporną decyzją”).

Ramy prawne

- 2 Artykuł 15 ust. 2 rozporządzenia Rady nr 17 z dnia 6 lutego 1962 r., pierwszego rozporządzenia wprowadzającego w życie art. [81] i [82] traktatu (Dz.U. 13, s. 204) stanowi:

„Komisja może nałożyć, w drodze decyzji, na przedsiębiorstwa i związki przedsiębiorstw kary pieniężne [grzywny] w wysokości 1000-1 000 000 jednostek rozliczeniowych albo ponad tę kwotę do dziesięciu procent wartości osiągniętego w poprzednim roku gospodarczym [obrachunkowym] obrotu każdego z przedsiębiorstw uczestniczących w naruszeniu, jeśli umyślnie lub przez niedbalstwo:

- a) naruszają art. [81] ust. 1 [WE] lub art. [82] WE [...]

[...]”

Okoliczności faktyczne leżące u podstaw sporu

- 3 W zaskarżonym wyroku Sąd streścił okoliczności faktyczne leżące u podstaw sporu w następujący sposób:

„1 Skarżąca, Knauf [...], wytwarza i sprzedaje materiały budowlane na bazie gipsu.

2 Skarżąca jest spółką komandytową prawa niemieckiego. Wszystkie jej udziały należą do 21 członków rodziny Knauf oraz do spółki posiadającej udziały czterech innych wspólników. Osobiście odpowiedzialnymi wspólnikami sprawującymi zarząd są B i C.

3 Na podstawie otrzymanych informacji Komisja przeprowadziła w dniu 25 listopada 1998 r. niezapowiedziane kontrole w ośmiu przedsiębiorstwach działających w sektorze płyt gipsowych, w tym w pomieszczeniach skarżącej i innych przedsiębiorstw należących do grupy Knauf. W dniu 1 lipca 1999 r. Komisja przeprowadziła kontrole w dwóch kolejnych przedsiębiorstwach.

4 Komisja skierowała następnie do poszczególnych przedsiębiorstw objętych kontrolami żądania udzielenia informacji na podstawie art. 11 rozporządzenia nr 17 [...]. Komisja domagała się przekazania informacji dotyczących dokumentów znalezionych w pomieszczeniach owych przedsiębiorstw podczas kontroli przeprowadzonych w listopadzie 1998 r. i w lipcu 1999 r. Knauf odpowiedziała na nie w dniu 14 września 1999 r.

5 W dniu 18 kwietnia 2001 r. Komisja wszczęła postępowanie administracyjne i wystosowała pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, którego adresatami były przedsiębiorstwa: BPB plc [zwane dalej »BPB«], Knauf, Société Lafarge SA

(zwane dalej »Lafarge«), Etex SA i Gyproc Benelux NV (zwane dalej »Gyproc«) [zwane dalej »pismem w sprawie przedstawienia zarzutów«]. Zainteresowane przedsiębiorstwa przedstawiły swe uwagi na piśmie i uzyskały dostęp do akt dochodzenia Komisji, które zostały im przekazane w formie kopii na płycie CD-ROM, przesłanej w dniu 17 maja 2001 r.

- 6 Skarżąca odpowiedziała na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów pismem z dnia 6 lipca 2001 r.

- 7 Przesłuchanie miało miejsce w dniu 17 lipca 2001 r. BPB i Gyproc złożyły część wyjaśnień przy drzwiach zamkniętych.

- 8 Pismem z dnia 10 sierpnia 2001 r. funkcjonariusz ds. przesłuchań przekazał skarżącej jawne wersje dokumentów uzyskanych od BPB i od Gyproc.

- 9 Pismem z dnia 20 sierpnia 2001 r. skarżąca wniosła o uzyskanie dostępu do wszystkich dokumentów z akt sprawy dodanych do nich od chwili przesłania płyty CD-ROM, a w szczególności do odpowiedzi na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów udzielonych przez inne przedsiębiorstwa, których dotyczy postępowanie administracyjne.

- 10 W dniu 7 września 2001 r. funkcjonariusz ds. przesłuchań dostarczył skarżącej trzy dodatkowe dokumenty, które Lafarge przekazała Komisji po przesłuchaniu w dniu 17 lipca 2001 r.

- 11 W dniu 11 września 2001 r. Komisja oddaliła wniosek skarżącej z dnia 20 sierpnia 2001 r. o uzyskanie dostępu do pozostałych akt sprawy.
- 12 W dniu 19 listopada 2002 r. funkcjonariusz ds. przesłuchań wydał sprawozdanie.
- 13 W dniu 27 listopada 2002 r. Komisja wydała [sporną] decyzję.
- 14 Sentencja [spornej] decyzji stanowi:

»Artykuł 1

BPB [...], grupa Knauf, [...] Lafarge [...] i Gyproc [...] naruszyły art. 81 ust. 1 [WE], uczestnicząc w szeregu porozumień i uzgodnionych praktyk w sektorze płyt gipsowych.

Naruszenie trwało w okresie:

- a) BPB [...]: od dnia 31 marca 1992 r. najpóźniej do dnia 25 listopada 1998 r.;
- b) [grupa] Knauf: od dnia 31 marca 1992 r. najpóźniej do dnia 25 listopada 1998 r.;

- c) [...] Lafarge [...]: od dnia 31 sierpnia 1992 r. najpóźniej do dnia 25 listopada 1998 r.;

- d) Gyproc [...]: od dnia 6 czerwca 1996 r. najpóźniej do dnia 25 listopada 1998 r.

[...]

Artykuł 3

Z tytułu naruszenia, o którym mowa w art. 1, na następujące przedsiębiorstwa nakłada się następujące grzywny:

- a) BPB [...]: 138,6 mln EUR;

- b) [...] Knauf [...]: 85,8 mln EUR;

- c) [...] Lafarge [...]: 249,6 mln EUR;

- d) Gyproc [...]: 4,32 mln EUR;

[...]«.

15. W [spornej] decyzji Komisja stwierdza, że wskazane przedsiębiorstwa brały udział w jednolitym i ciągłym naruszeniu, które przejawiało się w następujących zachowaniach, stanowiących porozumienia lub uzgodnione praktyki:

- przedstawiciele BPB i Knauf spotkali się w Londynie (Zjednoczone Królestwo) w 1992 r. [spotkanie zwane dalej »spotkaniem w Londynie«] i wyrazili wspólną wolę ustabilizowania rynków płyt gipsowych na terytorium Niemiec, Zjednoczonego Królestwa, Francji i Beneluksu;

- przedstawiciele BPB i Knauf ustanowili od 1992 r. systemy wymiany informacji, do których przyłączyły się Lafarge, a następnie Gyproc, odnoszące się do osiągniętych przez te przedsiębiorstwa wielkości sprzedaży na rynkach niemieckim, Zjednoczonego Królestwa, francuskim i na rynku Beneluksu;

- przedstawiciele BPB, Knauf i Lafarge wielokrotnie informowali się wzajemnie i zprzedzeniem o podwyżkach cen na rynku Zjednoczonego Królestwa;

- wychodząc naprzeciw szczególnej sytuacji na rynku niemieckim, przedstawiciele BPB, Knauf, Lafarge i Gyproc spotkali się w Wersalu (Francja) w 1996 r., w Brukseli (Belgia) w 1997 r. i w Hadze (Niderlandy) w 1998 r. celem podzielenia między siebie lub przynajmniej ustabilizowania rynku niemieckiego;

- przedstawiciele BPB, Knauf, Lafarge i Gyproc wielokrotnie wzajemnie informowali się i ustalali wprowadzenie podwyżek cen na rynku niemieckim w latach 1996–1998.

- 16 Do celów obliczenia kwoty grzywny Komisja zastosowała metodę określoną w wytycznych w sprawie metody ustalania grzywien nakładanych na mocy art. 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17 oraz art. 65 ust. 5 traktatu EWWiS (Dz.U. 1998, C 9, s. 3, zwanych dalej »wytycznymi«).

- 17 W celu określenia kwoty wyjściowej grzywien, ustalonej na podstawie wagi naruszenia, Komisja stwierdziła na wstępie, że zainteresowane przedsiębiorstwa dopuściły się bardzo poważnego naruszenia już z samej jego natury, ponieważ omawiane praktyki miały na celu zakończenie wojny cenowej i ustabilizowanie rynku poprzez wymianę poufnych informacji. Komisja uznała ponadto, że praktyki te miały wpływ na rynek, gdyż oferta zainteresowanych przedsiębiorstw stanowiła prawie całą podaż w zakresie płyt gipsowych, a poszczególne przejawy istnienia kartelu miały miejsce na bardzo skoncentrowanym i oligopolistycznym rynku. Jeżeli chodzi o rozmiar właściwego rynku geograficznego, Komisja stwierdziła, że kartel obejmował cztery główne rynki Wspólnoty Europejskiej, a mianowicie Niemcy, Zjednoczone Królestwo, Francję i Beneluks.

- 18 Uznawszy następnie, że między zainteresowanymi przedsiębiorstwami istniała znaczna dysproporcja, Komisja potraktowała je w zróżnicowany sposób, opierając się w tym względzie na obrotach pochodzących ze sprzedaży omawianego produktu na właściwych rynkach w ostatnim pełnym roku naruszenia. Ustalona na tej podstawie kwota wyjściowa grzywien wyniosła: 80 mln EUR dla BPB, 52 mln EUR dla Knauf i Lafarge oraz 8 mln EUR dla Gyproc.

- 19 W celu zapewnienia grzywnie wystarczająco odstrasżającego skutku, zważywszy na wielkość i całkowite zasoby przedsiębiorstw, kwota wyjściowa grzywny nałożonej na Lafarge została zwiększona o 100% i wyniosła 104 mln EUR.

- 20 W celu uwzględnienia czasu trwania naruszenia kwota wyjściowa została następnie zwiększona o 65% dla BPB i Knauf, o 60% dla Lafarge i o 20% dla Gyproc, ponieważ naruszenie to zostało zakwalifikowane przez Komisję jako długotrwałe w przypadku Knauf, Lafarge i BPB oraz jako naruszenie o średnim czasie trwania w przypadku Gyproc.

- 21 Jeżeli chodzi o okoliczności obciążające, kwota podstawowa grzywien nałożonych na BPB i Lafarge została powiększona o 50% z tytułu powrotu do naruszenia.

- 22 Następnie Komisja obniżyła grzywnę nałożoną na Gyproc o 25% z uwagi na okoliczności łagodzące, wynikające z faktu, że stanowiła ona element destabilizacyjny, przyczyniając się w ten sposób do ograniczenia skutków wywoływanych przez kartel na rynku niemieckim, oraz że była nieobecna na rynku Zjednoczonego Królestwa.

- 23 Wreszcie na podstawie pkt D ust. 2 komunikatu Komisji dotyczącego nienakładania grzywien lub obniżania ich kwoty w sprawach dotyczących karteli (Dz.U. 1996, C 207, s. 4 [...]) Komisja obniżyła kwotę grzywien dla BPB o 30% i dla Gyproc o 40%. W konsekwencji ostateczna kwota nałożonych grzywien wyniosła: 138,6 mln EUR dla BPB, 85,8 mln EUR dla Knauf, 249,6 mln EUR dla Lafarge i 4,32 mln EUR dla Gyproc”.

Zaskarżony wyrok

- 4 Pismem złożonym w sekretariacie Sądu w dniu 13 lutego 2003 r. Knauf wniosła skargę o stwierdzenie nieważności spornej decyzji. Tytułem żądania ewentualnego wniosła do Sądu o obniżenie kwoty grzywny, która została na nią nałożona.
- 5 Zaskarżonym wyrokiem Sąd oddalił skargę w całości.

Żądania stron

- 6 W swoim odwołaniu Knauf wnosi do Trybunału o:

— uchylenie zaskarżonego wyroku;

— tytułem żądania ewentualnego – skierowanie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd;

- tytułem dalszego żądania ewentualnego – odpowiednie obniżenie, co najmniej jednak o 54,51 mln EUR, grzywny nałożonej na wnoszącą odwołanie w art. 3 spornej decyzji; oraz

 - obciążenie Komisji kosztami postępowania.
- 7 Komisja wnosi o oddalenie odwołania i obciążenie Knauf kosztami postępowania.

W przedmiocie odwołania

- 8 Na poparcie swojego odwołania Knauf podnosi trzy zarzuty oparte na naruszeniu, po pierwsze, prawa do obrony, po drugie, art. 81 WE, a po trzecie, art. 15 rozporządzenia nr 17.

W przedmiocie zarzutu pierwszego odwołania dotyczącego naruszenia prawa do obrony

- 9 Niniejszy zarzut dzieli się na dwie odrębne części, które należy kolejno zbadać.

W przedmiocie pierwszej części zarzutu pierwszego dotyczącej odmowy udzielenia dostępu do dowodów obciążających

— Argumentacja stron

- ¹⁰ Knauf kwestionuje zasadniczo pkt 49 i 50 zaskarżonego wyroku, jako że jej zdaniem Sąd bezprawnie uchybił ciążącemu na nim obowiązкови zbadania skutków odmowy ze strony Komisji udostępnienia jej niektórych dowodów obciążających. Wnosząca odwołanie uważa, że skoro wskazała dowody obciążające, których nie przekazano, i fragmenty spornej decyzji oparte wyłącznie na takich dowodach, nie jest konieczna żadna dodatkowa informacja, aby uznać, że gdyby owe dowody zostały wyłączone, odpowiednie części omawianej decyzji byłyby odmienne. Zważywszy, że te ostatnie dotyczą materialnego aspektu naruszenia jako całości, wynik, do którego doprowadziłyby ta decyzja, byłyby zupełnie inny.
- ¹¹ Komisja stoi na stanowisku, że pierwsza część zarzutu pierwszego jest bezskuteczna, ponieważ zawiera krytykę dotyczącą argumentu uzupełniającego, jak wynika z pkt 63 zaskarżonego wyroku. Ponadto twierdzi, że Knauf nie wykazała, iż wynik, do jakiego doprowadziła sporna decyzja, byłby inny, gdyby wnosząca odwołanie miała dostęp do nieprzekazanych dokumentów obciążających.

— Ocena Trybunału

- ¹² Należy zaznaczyć, że Sąd stwierdził w pkt 49 zaskarżonego wyroku, że – z wyjątkiem kilku bardziej szczegółowych przykładów – wnosząca odwołanie jedynie wymieniła motywy spornej decyzji, w których była mowa o dokumentach, do których dostępu odmówiono, i uznał, iż takie wyliczenie nie jest wystarczające, aby uczynić zadość ustanowionemu w orzecznictwie wymogowi wykazania przez skarżącą, że wnioski, do jakich doszła Komisja w tej decyzji, byłyby inne, gdyby omawiane dokumenty zostały odrzucone jako dowody obciążające. W konsekwencji, jak wskazano w pkt 50 tego wyroku, Sąd przystąpił do zbadania zarzucanego naruszenia prawa dostępu do dokumentów jako środków dowodowych zawierających okoliczności obciążające wyłączenie w świetle zarzutów wyraźnie podniesionych przez wnoszącą odwołanie.
- ¹³ W tym względzie należy przypomnieć, że z utrwalonego orzecznictwa wynika, iż nieprzekazanie dokumentu stanowi naruszenie prawa do obrony tylko w przypadku, gdy dane przedsiębiorstwo wykaże, po pierwsze, że Komisja opierała się na tym dokumencie w celu poparcia swoich zarzutów dotyczących istnienia naruszenia, a po drugie, że zarzuty te można było udowodnić tylko przez powołanie się na ten dokument. Jeżeli istniałyby inne dowody w postaci dokumentów, o których strony wiedziały na etapie postępowania administracyjnego, a które wyraźnie potwierdzają wnioski Komisji, wyłączenie z materiału dowodowego nieprzekazanego dokumentu obciążającego nie podważałoby zasadności zarzutów zawartych w zaskarżonej decyzji. A zatem to zainteresowane przedsiębiorstwo jest zobowiązane wykazać, że wnioski, do jakich doszła Komisja w wydanej decyzji, byłyby inne, gdyby dokument, który nie został przekazany, a który stanowił dla Komisji podstawę do zarzucenia temu przedsiębiorstwu popełnienia naruszenia, został odrzucony jako obciążający środek dowodowy (wyrok z dnia 7 stycznia 2004 r. w sprawach połączonych C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P i C-219/00 P Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-123, pkt 71–73).

- 14 Jednak zwykle wylczenie motywów spornej decyzji, w których przywołane zostały dokumenty, których udostępnienia odmówiono, jest samo w sobie niewystarczające, aby wykazać, że wnioski, do których doszła Komisja w tej decyzji, byłyby inne, gdyby te dokumenty zostały odrzucone jako obciążający środek dowodowy.
- 15 Pierwszą część zarzutu pierwszego odwołania należy zatem oddalić jako bezzasadną.

W przedmiocie drugiej części zarzutu pierwszego dotyczącej odmowy udzielenia dostępu do dowodów odciążających

— Argumentacja stron

- 16 W pierwszej kolejności Knauf zarzuca Sądowi, że błędnie streścił w pkt 64 i 65 zaskarżonego wyroku jej argumentację dotyczącą odmowy ze strony Komisji udzielenia jej dostępu do niektórych dowodów odciążających.
- 17 W drugiej kolejności Knauf uważa, że w pkt 70–78 zaskarżonego wyroku Sąd niewłaściwie zastosował orzecznictwo Trybunału dotyczące dowodów odciążających. Otóż zdaniem wnoszącej odwołanie nie ma ona obowiązku wykazania okoliczności, że jeżeli miałyby dostęp do odpowiedzi na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów udzielonych przez inne przedsiębiorstwa objęte tym pismem, to treść spornej decyzji byłaby inna, lecz jedynie faktu, że mogła wykorzystać te dokumenty do swej obrony.

Tymczasem Sąd zbadał, czy przywołane przez wnoszącą odwołanie dowody odciążające mogły wpłynąć na wynik omawianej decyzji.

- 18 W trzeciej kolejności Knauf kwestionuje dokonane przez Sąd ustalenie, zgodnie z którym odpowiedź BPB na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów nie zawiera dowodów odciążających. Twierdzi ona, że zgodnie z ogólnymi zasadami w zakresie postępowania dowodowego oświadczenia złożone przez inne zainteresowane przedsiębiorstwa są dowodami. Ponadto okoliczność, że wnosząca odwołanie podniosła w trakcie postępowania administracyjnego te same argumenty, nie zmienia charakteru takich oświadczeń.
- 19 W ostatniej kolejności wnosząca odwołanie zarzuca Sądowi, że nie uwzględnił on pewnych fragmentów odpowiedzi BPB na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, na które powołała się ona jako na nieprzekazane dowody odciążające.
- 20 Komisja uważa, że Sąd poprawnie zastosował orzecznictwo Trybunału w tym zakresie i że nie wypaczył argumentacji wnoszącej odwołanie.
- 21 Instytucja ta podnosi również, że Knauf ogranicza się do powtórzenia argumentów, które podniosła wcześniej przed Sądem, zmierzając w ten sposób do zapewnienia sobie ponownego zbadania jej zarzutów przez Trybunał, co ma ten skutek, że druga część zarzutu pierwszego jest niedopuszczalna. Ponadto wnosząca odwołanie nie udowodniła, w jaki sposób te nieujawnione dowody mogły być przydatne do jej obrony.

— Ocena Trybunału

- 22 Prawo dostępu do akt wynikające z zasady poszanowania prawa do obrony oznacza, że Komisja powinna zapewnić zainteresowanemu przedsiębiorstwu możliwość zbadania wszystkich dokumentów znajdujących się w aktach dochodzenia, które mogą mieć znaczenie dla jego obrony. Dokumenty te obejmują zarówno dokumenty obciążające, jak i odciążające, z zastrzeżeniem tajemnicy handlowej innych przedsiębiorstw, dokumentów wewnętrznych Komisji oraz innych poufnych informacji (ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 68 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 23 Co się tyczy nieprzekazania dokumentów odciążających, z utrwalonego orzecznictwa wynika, że zainteresowane przedsiębiorstwo musi jedynie wykazać, że ich nieujawnienie mogło wpłynąć w niekorzystny dla niego sposób na przebieg postępowania i treść decyzji Komisji. Wystarczy zatem, że przedsiębiorstwo wykáže, iż mogło wykorzystać te dokumenty w obronie na swoją korzyść, to znaczy, że jeśli miałyby możliwość powołać się na nie w postępowaniu administracyjnym, to mogłyby wskazać elementy, które nie były zgodne z wnioskami wyprowadzonymi na tym etapie przez Komisję, a w konsekwencji mogłyby w jakikolwiek sposób wpłynąć na ocenę dokonaną przez Komisję w ewentualnej decyzji – przynajmniej jeśli chodzi o wagę i czas trwania zachowania, które jest mu zarzucane – a zatem na wysokość grzywny (ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 74, 75 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 24 Z powyższego wynika, że na wnoszącej odwołanie ciąży nie tylko obowiązek wykazania, iż nie miała dostępu do niektórych dowodów odciążających, lecz również, że mogłyby je wykorzystać w swej obronie.

- 25 Sąd stwierdził w tym względzie w pkt 72–77 zaskarżonego wyroku, że wnosząca odwołanie nie wykazała, iż mogła wykorzystać nieujawnione dokumenty, o których mowa, w swej obronie, zważywszy, że w toku postępowania administracyjnego podniosła ona takie same argumenty, jak argumenty zawarte w rzeczonych dokumentach, i że zostały one oddalone przez Komisję w spornej decyzji. Na tej właśnie podstawie Sąd mógł uznać w pkt 78 tego wyroku, iż wprawdzie wnosząca odwołanie mogła powołać się na te dokumenty w postępowaniu administracyjnym, jednak nie mogły one wpłynąć na ocenę dokonaną przez Komisję.
- 26 Należy jednak zaznaczyć, że wnosząca odwołanie nie podważyła oceny Sądu, że nie wykazała ona, iż mogła posłużyć się w swej obronie dokumentami, które nie zostały ujawnione w postępowaniu administracyjnym.
- 27 Tak więc nawet przy założeniu, że omawiane dokumenty stanowią dowody odciążające, jak utrzymuje wnosząca odwołanie, stwierdzenie to nie może prowadzić do uchylecia zaskarżonego wyroku.
- 28 Podobnie, jeśli prawdą jest, jak twierdzi wnosząca odwołanie, że w pkt 74 zaskarżonego wyroku Sąd błędnie zastosował orzecznictwo przytoczone w pkt 23 niniejszego wyroku, orzekając, iż informacje zawarte w nieprzekazanym dokumencie odciążającym, a mianowicie pkt 4.2.1 odpowiedzi BPB na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, nie mogłyby wpłynąć na „ostateczny wynik” spornej decyzji, błąd ten nie może prowadzić do uchylecia zaskarżonego wyroku, ponieważ wnosząca odwołanie nie usiłowała wykazać, iż mogła posłużyć się tymi informacjami w swej obronie w szczególności w świetle dokonanego przez Sąd stwierdzenia, że Komisja uwzględniła już takie argumenty w omawianej decyzji.

- 29 Zarzut ten należy w konsekwencji oddalić jako bezskuteczny.
- 30 Zarzut dotyczący rzekomego wypaczenia przedstawionych przez Knauf w pierwszej instancji argumentów, które zostały streszczone w błędny sposób w pkt 65 zaskarżonej decyzji, również nie może zostać uwzględniony.
- 31 Gdy bowiem wnoszący odwołanie zarzuca wypaczenie swych własnych argumentów, musi on – na podstawie art. 256 TFUE, art. 58 akapit pierwszy statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i art. 112 § 1 akapit pierwszy lit. c) regulaminu postępowania przed Trybunałem – dokładnie wskazać elementy, które jego zdaniem zostały wypaczone przez Sąd (zob. podobnie ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 50). Tymczasem wnosząca odwołanie nie wskazuje w dokładny sposób tych z jej argumentów, które miały zostać wypaczone w zaskarżonym wyroku.
- 32 Ponadto, zważywszy, że wnosząca odwołanie nie zarzuca Sądowi, iż nie ustosunkował się do jej zarzutów i żądań przedstawionych w pierwszej instancji, kwestia, czy Sąd streścił w błędny sposób argumentację wnoszącej odwołanie, nie ma wpływu na rozstrzygnięcie niniejszego sporu.
- 33 Nie można także uwzględnić zarzutu dotyczącego domniemywanego nieuwzględnienia przez Sąd niektórych fragmentów odpowiedzi BPB na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, a w szczególności pkt 4.1.16 i 4.2.3 tej odpowiedzi.

34 Co się tyczy pkt 4.1.16 rzeczonyj odpowiedzi, należy zaznaczyć, że jej główne znaczenie zawiera się w twierdzeniu, że „konkurencja na różnych europejskich rynkach była nadal silna”, pomimo „domniemywanego zobowiązania” podjętego w trakcie spotkania w Londynie. Tymczasem kwestia istniejącej nieprzerwanie konkurencji została zbadana przez Sąd w pkt 72 i 75 zaskarżonego wyroku.

35 Jeśli chodzi o pkt 4.2.3 odpowiedzi BPB na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, wskazuje on, że dane liczbowe wymienione pomiędzy tą spółką i jej konkurentami nie były objęte procesem planowania BPB. Jednakże gdy Sąd zbadał w pkt 73 i 74 zaskarżonego wyroku twierdzenia dotyczące przedmiotu tej wymiany informacji, jak również domniemywanej okoliczności, że tak wymienione informacje były znane tylko D, członkowi zarządu Gyproc i dyrektorowi generalnemu BPB, Sąd ustosunkował się pośrednio do argumentu wnoszącej odwołanie.

36 W związku z powyższym należy oddalić drugą część zarzutu pierwszego odwołania.

37 Należy zatem oddalić zarzut pierwszy podniesiony przez Knauf na poparcie jej odwołania.

W przedmiocie zarzutu drugiego odwołania dotyczącego naruszenia art. 81 ust. 1 WE

Argumentacja stron

- ³⁸ Knauf podnosi, że Sąd stwierdził istnienie naruszenia art. 81 ust. 1 WE, opierając się w pkt 140–298 zaskarżonego wyroku na ustaleniach dotyczących nieujawnionych dowodów obciążających. Sąd postąpił więc wbrew własnemu oświadczeniu znajdującemu się w pkt 63 tego wyroku, zgodnie z którym nie uwzględni on wspomnianych dowodów obciążających przy badaniu istoty sprawy.
- ³⁹ Ponadto wnosząca odwołanie uważa, że uwzględniając nawet nieujawnione dowody obciążające, żadna z pięciu części zarzucanego jej naruszenia, to znaczy: spotkanie w Londynie w 1992 r., wymiana informacji dotycząca wielkości sprzedaży w Niemczech, we Francji, w krajach Beneluksu oraz Zjednoczonym Królestwie w latach 1992–1998, wymiana informacji dotycząca podwyżek cen w Zjednoczonym Królestwie w tym samym okresie, porozumienia w przedmiocie udziałów w rynku niemieckim (spotkania w Wersalu, Brukseli i Hadze) poczynszy od czerwca 1996 r. oraz porozumienia w sprawie podwyżek cen w Niemczech poczynszy od 1996 r., nie spełnia kryteriów koniecznych, aby móc stwierdzić na podstawie art. 81 ust. 1 WE istnienie naruszenia.
- ⁴⁰ Komisja utrzymuje, iż zarzut drugi jest niedopuszczalny w całości, ponieważ dotyczy wyłącznie ustaleń faktycznych dokonanych przez Sąd.

- 41 Ponadto podnosi, że Knauf nie podważa faktu popełnienia naruszenia o jednolitym i ciągłym charakterze, na którym oparta została sporna decyzja. Jej zdaniem wnioski o istnieniu praktyki lub porozumienia antykonkurencyjnego powinien zostać wyprowadzony ze zbiegu szeregu okoliczności i przesłanek, które – rozpatrywane łącznie i w braku innego spójnego wyjaśnienia – mogą stanowić dowód naruszenia reguł konkurencji.

Ocena Trybunału

- 42 W pierwszej kolejności, jeśli chodzi o zarzut, że Sąd oparł się na ustaleniach dotyczących nieujawnionych dowodów obciążających, aby uznać na podstawie art. 81 ust. 1 WE istnienie naruszenia, należy zaznaczyć, że wnosząca odwołanie przywołuje jedynie pobieżnie pkt 140–298 zaskarżonego wyroku, nie wskazując dokładnie nieujawnionych dowodów obciążających, na których Sąd oparł swe rozumowanie.
- 43 Tymczasem z art. 256 TFUE, art. 58 akapit pierwszy statutu Trybunału Sprawiedliwości i art. 112 § 1 lit. c) regulaminu postępowania przed Trybunałem wynika, że odwołanie musi dokładnie wskazywać zakwestionowane części wyroku, do którego uchylecia zmierza, oraz zawierać argumenty prawne, które w konkretny sposób uzasadniają to żądanie (zob. w szczególności wyroki: z dnia 4 lipca 2000 r. w sprawie C-352/98 P Bergaderm i Goupil przeciwko Komisji, Rec. s. I-5291, pkt 34; z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie C-248/99 P Francja przeciwko Monsanto i Komisji, Rec. s. I-1, pkt 68; z dnia 22 grudnia 2008 r. w sprawie C-487/06 P British Aggregates przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-10515, pkt 121).
- 44 W konsekwencji ten zarzut jest niedopuszczalny.

- 45 W drugiej kolejności, jeśli chodzi o zarzut dotyczący twierdzenia, że każdy z pięciu elementów zachowania zarzucanego wnoszącej odwołanie ma charakter naruszenia, należy zaznaczyć, że Sąd stwierdził w pkt 306 zaskarżonego wyroku, iż ze spornej decyzji wynika, że „wszystkie porozumienia i uzgodnione praktyki wpisywały się w niniejszym przypadku w szereg podejmowanych przez omawiane przedsiębiorstwa starań zmierzających do osiągnięcia jednego tylko celu gospodarczego, a mianowicie ograniczenia konkurencji, i stanowiły różne przejawy złożonego i ciągłego porozumienia, którego celem i skutkiem było ograniczenie konkurencji. Uwzględniając fakt, że wspomniane wcześniej porozumienia i uzgodnione praktyki konkretyzowały w nieprzerwany sposób od 1992 r. do 1998 r. wspólną wolę wspomnianych przedsiębiorstw w zakresie stabilizacji i w konsekwencji ograniczenia konkurencji na rynku płyt gipsowych przynajmniej w Niemczech, Francji, Zjednoczonym Królestwie i Beneluksie, Komisja zakwalifikowała to naruszenie jako jednolite, złożone i ciągłe”. W pkt 321 wspomnianego wyroku Sąd nie uwzględnił zarzutów wnoszącej odwołanie skierowanych przeciwko kwalifikacji kartelu jako jednolitego i ciągłego naruszenia.
- 46 Knauf nie podważa wniosku Sądu dotyczącego popełnienia naruszenia o jednolitym i ciągłym charakterze, lecz ogranicza się do stwierdzenia, że żaden z elementów składowych zarzucanego jej naruszenia nie stanowi wsparcia dla twierdzenia, że doszło do naruszenia art. 81 ust. 1 WE.
- 47 W tym względzie należy przypomnieć, że aby wykazać istnienie naruszenia art. 81 ust. 1 WE, Komisja powinna przedstawić poważne, dokładne i spójne dowody (zob. podobnie wyrok z dnia 31 marca 1993 r. w sprawach połączonych C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 i od C-125/85 do C-129/85 Ahlström Osakeyhtiö i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-1307, pkt 127). Jednakże nie każdy z dostarczonych przez nią dowodów musi koniecznie odpowiadać tym kryteriom w odniesieniu do każdego z elementów naruszenia. Wystarczy, by oceniany całościowo zbiór poszlak przywołanych przez wspomnianą instytucję odpowiadał temu wymogowi.

48 Dlatego też zakładając nawet, że żaden z różnych elementów omawianego naruszenia, rozważany osobno, nie stanowi porozumienia lub uzgodnionej praktyki zakazanych przez art. 81 ust. 1 WE, jak twierdzi wnosząca odwołanie, taki wniosek nie stoi na przeszkodzie temu, aby rzeczony elementy, rozważane łącznie, stanowiły takie porozumienie lub taką praktykę.

49 Jak bowiem Trybunał już orzekł, skoro zakaz udziału w praktykach i porozumieniach antykonkurencyjnych oraz sankcje, które grożą podmiotom naruszającym prawo, są powszechnie znane, jest normalne, że działania, które te praktyki i porozumienia obejmują, mają miejsce poza prawem, że spotkania odbywają się potajemnie, najczęściej w państwie trzecim, a dokumentacja z tym związana jest ograniczona do minimum. Nawet jeśli Komisja odkryje dokumenty świadczące wyraźnie o bezprawnym nawiązaniu kontaktu pomiędzy przedsiębiorstwami, takie jak protokoły ze spotkań, będą one zazwyczaj jedynie fragmentaryczne i odosobnione, i dlatego często będzie konieczna rekonstrukcja niektórych elementów w drodze dedukcji. W większości przypadków istnienie praktyki lub porozumienia antykonkurencyjnego musi być wnioskowane na podstawie szeregu zbieżnych okoliczności oraz przesłanek, które rozpatrywane łącznie mogą stanowić, w braku innego możliwego wytłumaczenia, dowód naruszenia reguł konkurencji (zob. podobnie ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 55–57).

50 W konsekwencji zarzut ten jest bezzasadny.

51 Zarzut drugi podniesiony przez Knauf na poparcie jej odwołania należy zatem odrzucić jako częściowo niedopuszczalny i oddalić jako częściowo bezzasadny.

W przedmiocie zarzutu trzeciego odwołania dotyczącego naruszenia art. 15 rozporządzenia nr 17 i art. 81 WE

Argumentacja stron

- 52 Tytułem wstępu Knauf podnosi, że z brzmienia pkt 348 zaskarżonego wyroku wynika, iż Sąd nie wykazał się obiektywnością ani bezstronnością, lecz – przeciwnie – przesądził, iż musi zostać nałożona na nią grzywna za czyny popełnione przez Gebrüder Knauf Verwaltungsgesellschaft KG (zwaną dalej „GKV”) i jej spółki zależne, podczas gdy stwierdzenie, że owe spółki odniosły w wyniku omawianego naruszenia korzyść, nie jest w żaden sposób uzasadnione.
- 53 Wnosząca odwołanie uważa, że Sąd naruszył również art. 15 rozporządzenia nr 17, stwierdzając istnienie jednostki gospodarczej złożonej z wnoszącej odwołanie i z innych spółek należących do rodziny Knauf (zwanej dalej „grupą Knauf”), jak również przypisując jej odpowiedzialność za ich działania.
- 54 Knauf krytykuje elementy, na których Sąd oparł się, aby stwierdzić istnienie jednostki gospodarczej złożonej z Knauf, GKV i jej spółek zależnych. W szczególności wyrok Trybunału z dnia 16 listopada 2000 r. w sprawie C-286/98 P Stora Kopparbergs Bergslags przeciwko Komisji, Rec. s. I-9925 nie ma zastosowania w niniejszej sprawie, ponieważ wnosząca odwołanie nie podlega innej spółce ani nie odgrywa wiodącej roli w innej spółce. Ponadto wyrok Sądu z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie T-66/99 Minoan Lines przeciwko Komisji, Rec. s. II-5515, do którego Sąd odwołał się w pkt 350, 351 i 355 zaskarżonego wyroku, również nie ma zastosowania, ponieważ wyrok ten dotyczy przedstawicieli handlowych. To samo odnosi się do wyroku Sądu z dnia 20 marca 2002 r. w sprawie T-9/99 HFB i in. przeciwko Komisji, Rec. s. II-1487, jako

że istnienie jednostki gospodarczej było oparte w tym wyroku na okoliczności, że ta sama osoba posiadała jako wspólnik wszystkie udziały różnych spółek, podczas gdy w niniejszej sprawie wnosząca odwołanie i GKV należą do 22 osób, z których każda posiada udział mniejszościowy.

- 55 Istnienia jednostki gospodarczej nie można również wywnioskować z okoliczności, że liczni wspólnicy wywodzący się z rodziny Knauf sprawują wspólną kontrolę nad wnoszącą odwołanie i innymi spółkami grupy o tej samej nazwie, ponieważ istnienie takiej wspólnej kontroli jest wykluczone, w przypadku gdy możliwe są wśród wspólników zmiany większości lub zmienne większości. Zawarta pomiędzy członkami rodziny umowa z dnia 9 grudnia 1994 r. (zwana dalej „umową zawartą pomiędzy członkami rodziny”), przytoczona przez Sąd w pkt 349 zaskarżonego wyroku, nie przewiduje sprawowania wspólnej kontroli nad danymi spółkami. Knauf uważa w tym względzie, że zaskarżony wyrok jest sprzeczny z orzecznictwem Trybunału, a w szczególności z jego wyrokiem z dnia 2 października 2003 r. w sprawie C-196/99 P Aristrain przeciwko Komisji, Rec. s. I-11005, w którym orzekł on, iż sama tylko okoliczność, że kapitał zakładowy dwóch odrębnych spółek handlowych należy do tej samej osoby lub do tej samej rodziny, nie wystarcza sama w sobie do ustalenia, że te dwie spółki tworzą razem jednostkę gospodarczą.

- 56 Ponadto okoliczność, że ci sami dwaj wspólnicy zarządzali wszystkimi spółkami grupy Knauf i że byli ich przedstawicielami w okresie, w którym naruszenie zostało ujawnione, jest bez znaczenia dla sprawy. To samo dotyczy: wymiany informacji pomiędzy spółkami tej grupy, podania do wiadomości w ramach postępowania administracyjnego informacji o obrotach, okoliczności, że większość dokumentów znalezionych w trakcie kontroli została zredagowana na papierze firmowym Knauf zawierającym jej dane, i okoliczności, że Knauf była partnerem do rozmów w toku postępowania administracyjnego.

- 57 Co się tyczy przypisania wnoszącej odwołanie odpowiedzialności za działania spółek grupy Knauf, poddaje ona krytyce pkt 356 zaskarżonego wyroku, twierdząc, że okoliczność, iż jest jedyną spółką, która nie jest zarządzana przez GKV, nie wyjaśnia, z jakiego powodu przynajmniej nie została nałożona na GKV, lecz wyłącznie na wnoszącą odwołanie.
- 58 Knauf twierdzi, że istnieje sprzeczność pomiędzy, z jednej strony, stwierdzeniem zawartym w pkt 357 zaskarżonego wyroku, iż koordynuje ona działania operacyjne grupy Knauf na właściwym rynku, a z drugiej strony, stwierdzeniem zawartym w pkt 337 tegoż wyroku, zgodnie z którym „nie ma jednego podmiotu prawnego, który stojąc na [...] czele [grupy Knauf], mógłby, jako podmiot zobowiązany do koordynowania działań grupy, zostać uznany za odpowiedzialny za naruszenia dokonane przez różne wchodzące w jej skład spółki”.
- 59 Wreszcie wnosząca odwołanie poddaje krytyce pkt 359 i 360 zaskarżonego wyroku, zgodnie z którymi powinna była zakwestionować w postępowaniu administracyjnym wniosek, że stanowi jednostkę gospodarczą wraz z innymi spółkami grupy Knauf, pod rygorem późniejszej niemożności uczynienia tego przed Sądem. Jej zdaniem taki wniosek narusza zasadę in dubio pro reo.
- 60 Komisja kwestionuje całość argumentów przedstawionych przez wnoszącą odwołanie w ramach zarzutu trzeciego podniesionego na poparcie odwołania, twierdząc, że poczynione przez Sąd ustalenia dotyczące istnienia jednostki gospodarczej nie stanowią żadnego naruszenia prawa.

Ocena Trybunału

- 61 W pierwszej kolejności, jeśli chodzi o zarzut dotyczący domniemywanego braku obiektywności i bezstronności Sądu ze względu na okoliczność, że stwierdził on w pkt 348 zaskarżonego wyroku, iż spółki zależne GKV odniosły w wyniku omawianego naruszenia korzyść, należy przypomnieć, że Trybunał nie jest właściwy w ramach odwołania do ustalania okoliczności faktycznych ani też zasadniczo do badania dowodów, które Sąd dopuścił na poparcie tych okoliczności. Ocena okoliczności faktycznych i dowodów przedstawionych Sądowi nie stanowi zatem, z wyłączeniem przypadków przeinaczenia tych dowodów, zagadnienia prawnego, które jako takie poddane jest kontroli Trybunału (wyrok z dnia 3 września 2009 r. w sprawach połączonych C-322/07 P, C-327/07 P i C-338/07 P Papierfabrik August Koehler i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-7191, pkt 52 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 62 Ponieważ wnosząca odwołanie nie powołała się na przeinaczenie dowodów, na których oparł się Sąd, by stwierdzić w pkt 348 zaskarżonego wyroku, że spółki zależne GKV odniosły w wyniku omawianego naruszenia korzyść, jej zarzut zmierza faktycznie do uzyskania ponownej oceny tych dowodów, co nie należy do właściwości Trybunału. W konsekwencji należy odrzucić ten zarzut jako niedopuszczalny.
- 63 W drugiej kolejności, jeśli chodzi o zarzut dotyczący naruszenia art. 15 rozporządzenia nr 17, należy zaznaczyć, że Knauf kwestionuje zarówno wniosek Sądu, zgodnie z którym GKV i jej spółki zależne z jednej strony oraz wnosząca odwołanie z drugiej strony stanowią jednostkę gospodarczą w rozumieniu przepisów prawa konkurencji, jak i wniosek, że wnosząca odwołanie jest spółką odpowiedzialną za działania grupy Knauf.

- 64 W odniesieniu do kwestii istnienia jednostki gospodarczej należy przypomnieć, że z utrwalonego orzecznictwa wynika, iż prawo konkurencji Unii dotyczy działalności przedsiębiorstw i że pojęcie przedsiębiorstwa obejmuje każdy podmiot wykonujący działalność gospodarczą, niezależnie od jego statusu prawnego i sposobu jego finansowania. Pojęcie przedsiębiorstwa w tym kontekście należy rozumieć jako oznaczające jednostkę gospodarczą, nawet jeśli z prawnego punktu widzenia jednostka ta składa się z kilku osób fizycznych lub prawnych (wyrok z dnia 10 września 2009 r. w sprawie C-97/08 P Akzo Nobel i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8237, pkt 54, 55 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 65 Istnienie jednostki gospodarczej może zatem zostać wywnioskowane ze zbioru zgodnych elementów, nawet w przypadku gdy żaden z tych elementów, rozważany z osobna, nie wystarcza, aby stwierdzić istnienie takiej jednostki.
- 66 W niniejszej sprawie Sąd wywnioskował istnienie jednostki gospodarczej na podstawie wszystkich elementów. Otóż w pkt 344 zaskarżonego wyroku stwierdził, po pierwsze, że wspólnicy wnoszącej odwołanie, a także innych spółek należących do rodziny Knauf, w szczególności wspólnicy GKV, są ci sami, to znaczy jest nimi 21 osób fizycznych będących członkami wspomnianej rodziny oraz spółka, do której należą jeszcze czterej inni członkowie tej rodziny.
- 67 Po drugie, Sąd wskazał w pkt 345 zaskarżonego wyroku, że dwaj wspólnicy sprawujący zarząd nad Knauf, a mianowicie B i C, są również współnikami sprawującymi zarząd nad wszystkimi spółkami grupy Knauf.
- 68 Po trzecie, stwierdzając w pkt 347 zaskarżonego wyroku, że do GKV należą udziały w szeregu spółek prowadzących działalność na rynku płyt gipsowych, nad którymi kontrolę sprawuje rodzina Knauf, Sąd podkreślił w pkt 348 omawianego wyroku, że sama ta spółka jest jedynie holdingiem bez pracowników, zarządzającym spółkami

zależnymi, które prowadzi dla 22 wspólników, do których ów holding należy, oraz że podlega on zarządowi wnoszącej odwołanie i ma siedzibę w jej pomieszczeniach.

- 69 Po czwarte, Sąd uwzględnił w pkt 349 zaskarżonego wyroku umowę zawartą pomiędzy członkami rodziny, której art. 1 ust. 2 przewiduje, że jej celem jest zapewnienie jednolitego kierowania i zarządzania spółkami grupy Knauf. Zgodnie z ust. 3 i 4 tego samego artykułu celem tejże umowy jest również zapewnienie, po pierwsze, jednolitego i skoncentrowanego wykonywania uprawnień wspólników we wszystkich spółkach grupy, a po drugie, podejmowanie decyzji dotyczących kierowania, zarządzania, organizacji i formy prawnej spółki, tak że nie będzie mógł sprzeciwić się im pojedynczy wspólnik lub niewielka ich grupa. Wśród wspomnianych spółek znajdują się w szczególności, zgodnie z art. 2 rzeczonej umowy, Knauf i GKV.
- 70 Po piąte, Sąd stwierdził w pkt 346 zaskarżonego wyroku, że całość danych liczbowych o sprzedaży wnoszącej odwołanie, wymienionych w ramach omawianego naruszenia, dotyczyła wszystkich spółek grupy Knauf prowadzących działalność na rynku płyt gipsowych i że z żadnego dokumentu nie wynika, iż B i C nie byli przedstawicielami tej grupy w ramach różnych przejawów naruszenia.
- 71 Wreszcie z pkt 347 zaskarżonego wyroku wynika, że sama wnosząca odwołanie, bez wystąpienia przez Komisję z żądaniem w tym zakresie, przekazała Komisji dane dotyczące całego obrotu grupy Knauf w swej udzielonej w dniu 19 września 2002 r. odpowiedzi na skierowane na podstawie art. 11 rozporządzenia nr 17 żądanie udzielenia informacji.

- 72 Na podstawie wszystkich tych okoliczności Sąd mógł słusznie stwierdzić w pkt 350 zaskarżonego wyroku, że spółki należące do rodziny Knauf stanowią jednolitą jednostkę gospodarczą.
- 73 W odniesieniu do wyraźnie przywołanej przez Knauf okoliczności, że zarówno ona sama, jak i GKV należą do 22 wspólników, z których żaden nie posiada większości udziałów lub głosów, co czyni możliwym tworzenie zmiennych większości w ramach różnych spółek grupy Knauf, należy zaznaczyć, że Sąd uwzględnił okoliczność, iż wszystkie te spółki należą do tych samych 22 wspólników, którzy są ponadto członkami rodziny Knauf, jedynie w zakresie, w jakim stanowi tylko jeden z elementów mogących wykazać istnienie jednostki gospodarczej. Ponadto możliwość tworzenia zmiennych większości w ramach grupy spółek nie wyklucza sama w sobie istnienia jednolitej jednostki gospodarczej.
- 74 Wbrew twierdzeniom Knauf Sąd nie naruszył również wyżej wymienionego wyroku w sprawie Aristrain przeciwko Komisji. W pkt 99 tego wyroku Sąd orzekł bowiem, że sama okoliczność, iż kapitał zakładowy dwóch odrębnych spółek handlowych należy do tej samej osoby lub do tej samej rodziny, nie jest sama w sobie wystarczająca do ustalenia, że te dwie spółki tworzą razem jednostkę gospodarczą. Tymczasem, jak zostało wskazane w poprzednim punkcie, Sąd nie oparł się wyłącznie na okoliczności, że spółki grupy Knauf należą do tej samej rodziny, w celu ustalenia istnienia jednostki gospodarczej.
- 75 Knauf podważa również znaczenie dla sprawy umowy zawartej pomiędzy członkami rodziny, do której Sąd odniósł się w pkt 349 zaskarżonego wyroku. Jej zdaniem umowa ta zmierza jedynie do umożliwienia, aby w przyszłości udziały składające się na kapitał spółek grupy Knauf pozostały w posiadaniu członków rodziny Knauf. Ponadto

ma na celu zapobiegnięcie temu, aby zostały one w całości objęte przez niektórych wspólników lub grupy wspólników.

- 76 Nawet przy założeniu, że omawiana umowa zawarta pomiędzy członkami rodziny rzeczywiście zmierza do osiągnięcia celów takich jak cele wspomniane w poprzednim punkcie, należy zaznaczyć, że wnosząca odwołanie nie kwestionuje faktu, iż przedmiotem tej umowy, wyraźnie określonym w jej art. 1 ust. 2, jest „zapewnienie jednolitego kierowania i zarządzania spółkami Knauf”.
- 77 Wnosząca odwołanie uważa ponadto, iż okoliczność, że B i C występują jako zarządzający wszystkimi spółkami grupy Knauf, pozbawiona jest znaczenia dla sprawy w odniesieniu do istnienia jednostki gospodarczej, ponieważ ta okoliczność nie wyłącza tego, że różne spółki wchodzące w skład tej grupy są niezależne w świetle przepisów prawa konkurencji. Jednakże fakt, iż wspomniane spółki są zarządzane przez tych samych dwóch wspólników, umożliwia rzeczywiście zapewnienie jednolitego kierowania i zarządzania tymi spółkami w rozumieniu art. 1 ust. 2 umowy zawartej pomiędzy członkami rodziny.
- 78 W odniesieniu do wymiany danych liczbowych dotyczących sprzedaży wszystkich spółek grupy Knauf prowadzących działalność na rynku płyt gipsowych w ramach omawianego naruszenia należy podkreślić, że – wbrew temu, co podnosi wnosząca odwołanie – okoliczność ta stanowi dowód dodatkowy wskazujący na to, iż te spółki działały, przynajmniej w trakcie trwania naruszenia, jako jednostka gospodarcza posiadająca wspólne interesy.
- 79 Twierdzenie, że Sąd naruszył zasadę *in dubio pro reo*, uznając w pkt 346 zaskarżonego wyroku, że z żadnego dowodu nie wynika, iż B i C nie byli przedstawicielami grupy Knauf w ramach naruszenia, również nie może zostać uwzględnione. We wspomnianym pkt 346 Sąd stwierdził bowiem po prostu, że dowody, które zostały mu przedłożone, wskazują na to, że B i C odgrywali rolę przedstawicieli tej grupy

w ramach naruszenia i że nie został przedstawiony mu żaden dowód, który pozwalałby na stwierdzenie, że taka sytuacja nie ma miejsca.

- 80 Należy przypomnieć w tym względzie orzecznictwo Trybunału, zgodnie z którym do strony lub organu, które zarzucają naruszenie reguł konkurencji, należy udowodnienie tego naruszenia, a do przedsiębiorstwa lub związku przedsiębiorstw podnoszących środek obrony przed zarzutem naruszenia należy wykazanie, że przesłanki skorzystania z takiego środka obrony są spełnione, w związku z czym wspomniany organ będzie wówczas musiał przedstawić inne dowody. Tak więc chociaż zgodnie z tymi zasadami ciężar dowodu spoczywa na Komisji albo na danym przedsiębiorstwie lub związku przedsiębiorstw, okoliczności faktyczne, na które strona powołuje się, mogą być tego rodzaju, że druga strona będzie musiała przedstawić wyjaśnienie lub uzasadnienie, a w przypadku ich braku będzie można uznać, że dowód został przedstawiony (zob. ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 78, 79).
- 81 Knauf twierdzi również, że niektóre wyroki, na których oparł się Sąd w celu wydania zaskarżonego wyroku, nie mają znaczenia dla sprawy.
- 82 W odniesieniu do wyżej wymienionego wyroku w sprawie Stora Kopparbergs Bergslags przeciwko Komisji należy zaznaczyć, że Sąd nie powołał się na ów wyrok, by stwierdzić istnienie jednostki gospodarczej. Ponadto okoliczność, że – w przeciwieństwie do okoliczności faktycznych, które doprowadziły do wydania rzeczzonego wyroku – w niniejszym sporze nie chodzi o spółkę zależną należącą w 100% do spółki dominującej, nie wyklucza możliwości istnienia jednostki gospodarczej w rozumieniu prawa konkurencji.

- 83 Co się tyczy wyżej wymienionego wyroku w sprawie Minoan Lines przeciwko Komisji, należy podkreślić, że Sąd przytoczył go jedynie jako punkt odniesienia na poparcie rozważań o ogólnym zastosowaniu w dziedzinie konkurencji, lecz nie wykazał jakiegokolwiek analogii pomiędzy szczególnymi okolicznościami sprawy, które doprowadziły do wydania rzeczowego wyroku, a okolicznościami niniejszej sprawy.
- 84 Sąd przypomniał bowiem w pkt 350, 351 i 355 zaskarżonego wyroku, nawiązując do utrwalonego orzecznictwa, że pojęcie przedsiębiorstwa w prawie konkurencji winno być rozumiane jako odnoszące się do jednostki gospodarczej jako przedmiotu danego porozumienia, nawet jeśli z prawnego punktu widzenia owa jednostka gospodarcza składa się z wielu osób fizycznych lub prawnych, i że taka jednostka gospodarcza ma jednolitą organizację obejmującą elementy osobowe, materialne i niematerialne, służącą do trwałego dążenia do osiągnięcia określonego celu gospodarczego i mogącą uczestniczyć w popełnieniu naruszenia określonego w art. 81 ust. 1 WE. Sąd uznał też, że w przypadku gdy grupa spółek stanowi jedno i to samo przedsiębiorstwo, Komisja może przypisać odpowiedzialność za naruszenie popełnione przez to przedsiębiorstwo spółce odpowiedzialnej za działanie grupy w ramach naruszenia i nałożyć na nią grzywnę.
- 85 To samo dotyczy wyżej wymienionego wyroku w sprawie HFB i in. przeciwko Komisji, ze względu na to, iż z pkt 343 zaskarżonego wyroku wynika, że Sąd powołał się na ten wyrok tylko tytułem przykładu, aby ukazać znaczenie dla oceny istnienia jednostki gospodarczej niektórych okoliczności faktycznych takich jak w szczególności sprawowanie przez tę samą osobę kluczowych funkcji w organach zarządzających spółek grupy, jak również fakt, iż podczas spotkań grupy dyrektorów osoba ta reprezentowała różne spółki i że tym spółkom przydzielono jedyną kwotę w ramach kartelu.
- 86 Z powyższych rozważań wynika, że Sąd nie naruszył prawa, orzekając, iż spółki należące do rodziny Knauf stanowią jednostkę gospodarczą.

- 87 W odniesieniu do roli wnoszącej odwołanie w ramach grupy Knauf Sąd stwierdził w pkt 358 zaskarżonego wyroku, że wnosząca odwołanie zaprezentowała się w postępowaniu administracyjnym jako jedyny partner do rozmów z Komisją i nigdy nie zakwestionowała tej roli w trakcie tego postępowania. W pkt 359 tegoż wyroku Sąd wskazał, że wprawdzie okazało się, iż Komisja twierdziła w piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów, że naruszenie dotyczyło całej grupy Knauf i że na podstawie informacji zawartych w tym piśmie wnosząca odwołanie musiała wiedzieć, że mogła być adresatem ostatecznej decyzji Komisji, ale odpowiedziała na to pismo, nie kwestionując swej roli jako spółki odpowiedzialnej za działanie tej grupy w ramach naruszenia.
- 88 Sąd doszedł do wniosku w pkt 360 zaskarżonego wyroku, że w takiej sytuacji wnosząca odwołanie powinna była zareagować w toku postępowania administracyjnego, pod rygorem późniejszej niemożności uczynienia tego, i wykazać, że mimo okoliczności stwierdzonych przez Komisję nie mogło zostać jej przypisane naruszenie popełnione przez spółki grupy Knauf.
- 89 W tym względzie należy zaznaczyć, że – jak słusznie zwróciła uwagę wnosząca odwołanie – jeśli chodzi o stosowanie art. 81 WE i 82 WE, żaden przepis prawa Unii nie nakłada na adresata pisma w sprawie przedstawienia zarzutów obowiązku podważenia jego różnych okoliczności faktycznych lub prawnych w toku postępowania administracyjnego pod rygorem późniejszej niemożności uczynienia tego na etapie postępowania sądowego.
- 90 Wprawdzie bowiem wyraźne lub dorozumiane uznanie okoliczności faktycznych lub prawnych przez przedsiębiorstwo w toku postępowania administracyjnego przed Komisją może stanowić dodatkowy dowód przy ocenie zasadności skargi sądowej, jednak nie może ono ograniczać samego wykonywania prawa do wniesienia skargi do Sądu przysługującego osobom fizycznym lub prawnym na podstawie art. 263 akapit czwarty TFUE.

- 91 W braku wyraźnie przewidzianej w tym celu podstawy prawnej takie ograniczenie jest sprzeczne z podstawowymi zasadami zgodności z prawem i poszanowania prawa do obrony. Należy ponadto zaznaczyć, że prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu zapewnione jest w art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, która zgodnie z art. 6 ust. 1 akapit pierwszy TUE ma taką samą moc prawną jak traktaty. Zgodnie z art. 52 ust. 1 tej karty wszelkie ograniczenia w korzystaniu z praw i wolności w niej uznanych muszą być przewidziane ustawą.
- 92 W konsekwencji Sąd naruszył prawo, orzekając, iż Knauf powinna była zareagować w toku postępowania administracyjnego pod rygorem późniejszej niemożności uczynienia tego przed sądami Unii.
- 93 W związku z tym należy, po pierwsze, uchylić zaskarżony wyrok w zakresie, w jakim Sąd orzekł w pkt 362 tego wyroku, że wnosząca odwołanie jest spółką odpowiedzialną za działania grupy Knauf w ramach naruszenia, a po drugie, oddalić odwołanie w pozostałym zakresie.

W przedmiocie zarzutu skargi do Sądu dotyczącego naruszenia art. 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17

- 94 Zgodnie z art. 61 akapit pierwszy statutu Trybunału, jeśli odwołanie jest zasadne, uchyła on orzeczenie Sądu. Może on wydać orzeczenie ostateczne w sprawie, jeśli stan postępowania na to pozwala. Ma to miejsce w niniejszej sprawie.

- 95 W odniesieniu do roli wnoszącej odwołanie w ramach grupy Knauf należy zbadać, czy Komisja popełniła błąd w ocenie, uznając ją za jedyny podmiot odpowiedzialny za działania spółek tej grupy, które razem tworzą jednostkę gospodarczą, jak zostało to stwierdzone w pkt 86 niniejszego wyroku.
- 96 Ze schematu organizacyjnego dostarczonego przez wnoszącą odwołanie w odpowiedzi na zadane na piśmie pytanie Sądu wynika, że w 2001 r. na czele omawianej grupy znajdowały się trzy spółki, to znaczy wnosząca odwołanie, GKV i Knauf Fiber Glass GmbH. Ostatnia z nich, której główny ośrodek działalności znajduje się w Stanach Zjednoczonych, nie prowadziła jednak działalności na rynku płyt gipsowych.
- 97 Ów schemat organizacyjny wskazuje, że do GKV należą bezpośrednio lub pośrednio dziesiątki spółek, spośród których wiele prowadzi działalność na rzeczonym rynku.
- 98 Należy zatem sprawdzić, czy Komisja miała podstawy, by przypisać odpowiedzialność za naruszenie będące przedmiotem niniejszej sprawy Knauf, a nie GKV.
- 99 Miałoby to miejsce, gdyby GKV nie określiła w sposób autonomiczny swojego zachowania na rozpatrywanym rynku.
- 100 W celu dokonania oceny, czy spółka określa swe zachowanie na rynku w sposób autonomiczny, należy uwzględnić wszystkie istotne okoliczności dotyczące więzi gospodarczych, organizacyjnych i prawnych istniejących pomiędzy nią i spółką z tej samej grupy, która została uznana za odpowiedzialną za działania wspomnianej grupy, które mogą różnić się w poszczególnych przypadkach, w związku z czym nie można ich wymienić w sposób wyczerpujący (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Akzo Nobel i in. przeciwko Komisji, pkt 74).

- 101 W niniejszym przypadku, po pierwsze, bezsporne jest, że GKV jest jedynie spółką holdingową bez pracowników, zarządzającą spółkami zależnymi, które prowadzi dla 22 wspólników, do których owa spółka holdingowa należy, przy czym Knauf nie podważa tego stwierdzenia.
- 102 Po drugie, z pkt 497 spornej decyzji wynika, że GKV jest przynajmniej częściowo zależna od Knauf, zarówno jeśli chodzi o zajmowane przez nią pomieszczenia, jak i jej personel, którego to stwierdzenia wnosząca odwołanie również nie podważa.
- 103 Po trzecie, bezsporne jest, że Knauf jest jedyną spółką grupy Knauf prowadzącą działalność na rozpatrywanym rynku, która nie jest zarządzana przez GKV.
- 104 Po czwarte, większość dokumentów grupy Knauf zajętych przez Komisję w czasie kontroli została zredagowana na papierze firmowym wnoszącej odwołanie, który zawiera jej dane kontaktowe. Nawet przy założeniu, że spółka ta miała podstawy, by twierdzić, jak czyni to w ramach odwołania, że te dokumenty zostały skopiowane przypadkowo lub umyślnie wybrane przez urzędników Komisji odpowiedzialnych za kontrole, niemniej jednak nie włączyła ona do akt sprawy żadnego dokumentu, który mógłby poprzeć tę tezę.
- 105 Po piąte, zgodnie ze schematem organizacyjnym wspomnianym w pkt 96 niniejszego wyroku wśród spółek grupy Knauf prowadzących działalność na rynku płyt gipsowych wnosząca odwołanie jest spółką, której obrót właściwy jest niewątpliwie najwyższy. Okoliczność ta wskazuje, że wnosząca odwołanie posiada decydujące znaczenie w ramach tej grupy, przynajmniej w odniesieniu do tego rynku.

- 106 Z powyższych rozważań wynika, iż w rzeczywistości GKV nie określa w sposób niezależny swego zachowania na tym rynku, lecz zależna jest w tym względzie od Knauf.
- 107 Wbrew temu, co twierdzi Knauf, okoliczność, że na czele grupy Knauf nie znajduje się tylko jedna osoba prawna, nie stoi na przeszkodzie temu, aby wnosząca odwołanie została uznana za odpowiedzialną za działania tej grupy.
- 108 Struktura prawna właściwa dla grupy spółek charakteryzująca się brakiem jednej osoby prawnej znajdującej się na czele tej grupy, nie jest bowiem decydująca, gdy struktura ta nie odzwierciedla rzeczywistego działania i faktycznej organizacji tej grupy.
- 109 W konsekwencji brak prawnego stosunku podległości pomiędzy wnoszącą odwołanie i GKV nie może podważyć wniosku, że pierwsza z tych dwóch spółek powinna zostać uznana za odpowiedzialną za działania grupy Knauf, ponieważ bezsporne jest, iż w rzeczywistości GKV nie określa w sposób niezależny swego zachowania na rynku płyt gipsowych.
- 110 Wynika z tego, że Komisja nie popełniła błędu w ocenie, stwierdzając, że wnosząca odwołanie powinna zostać uznana za odpowiedzialną za wszystkie działania grupy Knauf.
- 111 W związku z powyższym czwarty zarzut skargi wniesiony przez wnoszącą odwołanie do Sądu, dotyczący naruszenia art. 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17 należy oddalić.

W przedmiocie kosztów

- 112 Zgodnie z art. 122 akapit pierwszy regulaminu, jeżeli odwołanie jest zasadne i Trybunał orzeka wyrokiem kończącym postępowanie w sprawie, rozstrzyga on także o kosztach.
- 113 Zgodnie z art. 69 § 2 tego regulaminu, mającym zastosowanie do postępowania odwoławczego na podstawie art. 118 regulaminu, kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę. Jednakże zgodnie z art. 69 § 3 akapit pierwszy regulaminu w razie częściowego tylko uwzględnienia żądań każdej ze stron Trybunał może postanowić, że każda ze stron poniesie własne koszty.
- 114 Ponieważ w niniejszej sprawie żądania Knauf i Komisji zostały uwzględnione częściowo w ramach odwołania, należy postanowić, że każda z nich poniesie własne koszty związane z tym postępowaniem.
- 115 Ponieważ jednak skarga o stwierdzenie nieważności wniesiona przez Knauf została oddalona, należy utrzymać w mocy pkt 2 sentencji zaskarżonego wyroku w odniesieniu do kosztów związanych z postępowaniem w pierwszej instancji.

Z powyższych względów Trybunał (druga izba) orzeka, co następuje:

- 1) Wyrok Sądu Pierwszej Instancji Wspólnot Europejskich z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie T-52/03 Knauf Gips przeciwko Komisji zostaje uchylony w zakresie, w jakim przypisuje Knauf Gips KG odpowiedzialność za naruszenia popełnione przez spółki tworzące grupę Knauf.**

- 2) **W pozostałym zakresie odwołanie zostaje oddalone.**

- 3) **Skarga Knauf Gips KG o stwierdzenie nieważności decyzji Komisji 2005/471/WE z dnia 27 listopada 2002 r. dotyczącej postępowania na podstawie art. 81 traktatu WE przeciwko BPB plc, Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG, Société Lafarge SA i Gyproc Benelux NV (sprawa COMP/E-1/37.152 – Płyty gipsowe) zostaje oddalona.**

- 4) **Każda ze stron pokrywa własne koszty związane z postępowaniem w niniejszej instancji, a Knauf Gips KG pokrywa wszystkie koszty związane z postępowaniem w pierwszej instancji.**

Podpisy